

Дмитро Гордієнко

З ЛИСТУВАННЯ ДМИТРА АЙНАЛОВА З УКРАЇНСЬКИМИ ДІЯЧАМИ

**(листи до В. Антоновича, В. Ляскоронського, К. Широцького,
В. та Н. Лазурських та В. Маслова)**

В останній час у світовій гуманітаристиці посилюється інтерес до антропологічних студій. Така ситуація зумовлена насамперед глобалізаційними процесами, відтак зростанням уваги до соціальних прошарків загалом і як наслідок – нехтування інтересами конкретної людини. Таким чином у розірваному соціальному просторі стає можливим утвердження різноманітних авторитарних режимів, що взагалі виявляють нігілістичне ставлення до людської особистості.

В такій ситуації історіографія відгукнулася посиленням уваги до біографістики. Саме останнім часом з'явилась низка статей, присвячених як відомим політичним, так і культурним діячам, і навіть пересічним особам. З'явилися і перші публікації про життя і творчість Д. Айналлова¹ – одного з найпомітніших вчених початку ХХ ст. На сьогодні вдалося встановити канву його життя і творчості в загальних рисах², однак низка питань залишається дискусійною. Це, насамперед стосується перебування Д. Айналлова в Україні протягом 1918–1920 рр. Природно, що ці сторінки життя мають бути висвітлені на матеріалах українських архівів.

Особливий інтерес у біографістиці являють джерела особового походження і насамперед епістолярій³. Окрім уточнення кола спілкування, низки фактів з життя адресата і адресанта, листи дають можливість

---

¹ *Етінгоф О.Е.* Дмитрий Власьевич Айналлов (1862–1939): 125 лет со дня рождения // Художественный календарь: 100 памятных дат. М., 1987, с. 53–56; *Анфертьева А.Н.* Д.В. Айналлов: жизнь, творчество, архив // Архивы русских византистов в Санкт-Петербурге. СПб., 1995, с. 259–312; *Тункина И.В.* К истории академических выборов 1929–1930 гг.: Академик С.А. Жебелев. Отзыв об ученых трудах Д.В. Айналлова // Невский археолого-исторический сборник. СПб., 2004, с. 176–183; *Сыченко Л.А.* Основатели музея изящных искусств Казанского университета: Дмитрий Айналлов и Алексей Миронов // Вопросы музеологии, 2012, № 1–5, с. 98–112; *Сыченко Л.А.* О “немецкой колонизации” русской науки: размышления над письмами Д.В. Айналлова // Эхо веков, 2007, № 1 (46), с. 137–142.

² Найповніше в статті А. Анфертьєвої: *Анфертьева А.Н.* Указ. соч.

³ Див., наприклад: *Остряк А.* Источники личного происхождения: историографические наблюдения // Историография источниковедения и вспомогательных исторических дисциплин: мат. XXII междунар. науч. конф. Москва, 28–30 янв. 2010 г. М., 2010, с. 311–314.

побачити життя і мислення вченого з іншого боку, відмінного від “рафінованих” наукових праць та офіційних документів. Жанр особистого спілкування характеризує вченого насамперед як людину. Вже сам почерк може багато розповісти про особу. Не будучи фахівцем у цій галузі, може лише сказати, що почерк Айналова в листах дуже добрий, він цілком “читабельний”, що вказує як на мистецький хист, так і на акуратність, як і певну безпосередність у житті. Айналов завжди ввічливий, чи то зі знайомими, чи з малознайомими людьми. Він ретельно відповідає на листи з різними проханнями і сам звертається до колег з тим самим. Вчений не завжди точний, його підводить пам’ять, як наприклад, з датою Ізборніка Святослава, який він датував 1070 роком, чи з місцем публікації статті Ляскоронського, де замість “Журналу міністерства народної освіти” зазначив “Чтения в обществе Нестора-Летописца” тощо. Можливо, це елементарна розсіяність, але, з іншого боку, в цьому можна вбачати відвертість і щирість у спілкуванні: Айналов пише просто, без “задньої думки”, тому й помиляється.

Не можна забувати, що епістолярій – це і особливий жанр історіописання⁴. Завдяки листам можна більш чітко побачити систему наукового світогляду вченого. Листи не вимагають формалізованого підходу, а тому у них можна вільно висловлювати будь-які припущення і думки. З іншого боку, епістолярій гуманітаріїв сам є текстом, і має досліджуватись як текст, часто відсторонений від свого творця.

Не можна забувати, що для епохи XIX–XX ст. саме на рівні листування творились неформальні “наукові спільноти”, вони давали змогу неофіційного, невимушеного обміну думками, а також обміну інформацією, до того ж на міжнародному рівні.

На сьогодні епістолярій Айналова частково вже знайшов висвітлення в історіографії. Листи вченого з його архіву в Санкт-Петербурзі проаналізовані у статті А. Анфертьєвої⁵. Вони широко використані дослідницею і в якості історичного джерела. З українських матеріалів на сьогодні введено в науковий обіг лише кореспонденцію до М. Петрова⁶.

⁴ *Острянок А.Н.* Эпистолярий как историографический источник по истории украинской исторической науки второй половины XIX – начала XX в. // Вспомогательные исторические дисциплины – методология истории в системе гуманитарного знания: материалы XX междунар. науч. конф. Москва, 31 янв. – 2 февр. 2008 г. М., 2008, ч. 2, с. 506–509.

⁵ *Анфертьева А.Н.* Указ. соч., с. 302–312.

⁶ [Листи Дмитра Айналова до Миколи Петрова за 1900–1919 рр. / Публ. В. Ульяновського] // Микола Петров. Скрижалі пам’яті. Коментарі та додатки / Склав В. Ульяновський. К., 2003, с. 129–136; Див. також публікацію О. Файди у цій збірці.

З наративних джерел опубліковані також спогади Л. Мацулевича⁷. В особистісному плані останній згадував вченого такими словами: “Айналов тянувся к людям, к их вниманию, тянувся к молодости. Люди чуткие невольно откликались и шли на словами не высказываемый и внешне не проявляемый его внутренний призыв. Поэтому и в университетской аудитории и в научном кабинете Айналова неизменно царила атмосфера товарищества и задушевной простоты”⁸.

Таким чином, листування з українськими діячами в окремих деталях доповнює біографію Айналова, а також прокреслює українську складову його життя і діяльності. Фактично всі адресати вченого були помітними діячами на ниві українського національного відродження. Це дає повне право відвести і греку за походженням, росіянину за підданством Дмитру Власовичу Айналову належне місце в історії української науки та культури кінця XIX – першої половини XX ст. Саме цим часом і датуються всі відомі на сьогодні листи Айналова до українських діячів.

Ще за студентську працю про розписи і мозаїки Києво-Софійського собору⁹ Д. Айналов разом зі своїм співавтором і другом Є. Редіним здобули почесний відгук Російського археологічного товариства у Санкт-Петербурзі, і вже 13 квітня 1890 р. автори були обрані членами-співробітниками Товариства¹⁰. В січні 1890 р. Айналов брав участь у роботі Восьмого археологічного з’їзду в Москві. Відповідно влітку того ж року Одеським товариством історії і старожитностей вчений був відряджений в Україну для дослідження місцевих пам’яток. Результати роботи, за звітом самого Айналова були такими: «Находка трех греческих надписей, креста 7-го века в Херсонесе, карта кладов города Киева. Описание и рисунки коллекции Новикова и разных предметов Херсонеса и Киева. Статья: “Три древнехристианских сосуда из Керчи”¹¹»¹².

В Києві Айналов познайомився з Володимиром Антоновичем. Коли саме – не відомо, проте саме під час цієї поїздки були встановлені ділові і дружні відносини. Про це свідчать два листи Айналова до Антоновича,

⁷ *Мацулевич Л.А.* Памяти Д.В. Айналова: Роль византиноведения в деятельности Н.П. Кондакова и Д.В. Айналова / Публ. О.А. Белобровой // Советское искусствознание. М., 1986, вып. 21, с. 338–351.

⁸ Там же, с. 346.

⁹ *Айналов Д., Редин Е.* Киевский Софийский собор: Исследования древней живописи – мозаик и фресок собора // ЗРАО. Новая серия. СПб., 1890, т. IV, с. 231–381.

¹⁰ *Анфертьева А.Н.* Указ. соч., с. 263.

¹¹ *Айналов Д.* Три древнехристианских сосуда из Керчи // ЗРАО. Новая серия. СПб., 1892, т. V, с. 201–214.

¹² Цит. за: *Анфертьева А.Н.* Указ. соч., с. 264.

що стосуються теми мапи київських скарбів. Враховуючи, що Айналов передавав вітання рідні адресата, а також мав якесь особисте доручення від К. Мельник, з якою Антонович уже на той час, ймовірно, був добре знайомий, можна припустити досить близьке знайомство Айналова і Антоновича.

В. Антонович був одним з основоположників української археології. Саме на кінець 1880 – початок 1890-х рр. припадає час систематизації вченим колекцій археологічних знахідок Київського університету. Так, на 1889 р. вчений фактично закінчив підготовку археологічної мапи Київської губернії¹³. Було систематизовано інформацію про 13200 курганів, 435 городищ, а також бронзові та металеві знахідки і, природно, монетні скарби¹⁴. За цю працю Російське археологічне товариство присудило В. Антоновичу золоту медаль¹⁵. Згодом вчений підготував “Археологічний атлас Волині” (1900)¹⁶, в якому охоплено 15347 курганів і 348 городищ.

Майже тридцять років В. Антонович завідував Музеєм старожитностей Київського університету. За цей час він поповнив його колекцію на 7630 експонатів¹⁷. Так само протягом 34 років (1872–1906) вчений завідував нумізматичним музеєм університету, колекцію якого поповнив на 10 тисяч експонатів¹⁸. В. Антонович підготував і видав “Описание монет и медалей, хранящихся в нумизматическом музее университета св. Владимира”¹⁹, в якому описано 8818 монет.

Загалом щодо характеристики В. Антоновича як археолога, то, “як твердили сучасники, Антонович мав дар особливої інтуїції у виборі місця розкопок. Сам він оповідав учням, що, копаючи кургани на Кавказі з відомим російським археологом графом С. Уваровим, він мав добрі знахідки, а останній – майже нічого. Уваров допитувався в ученого, чим він

¹³ Ульяновський В.І., Короткий В.А. Володимир Антонович: образ на тлі епохи. К., 1997, с. 102, 104.

¹⁴ Антонович В.Б. Археологическая карта Киевской губернии // Приложение к: Древности: Труды Московского археологического общества. М., 1895, т. 15, 169 с., 1 карта.

¹⁵ Ульяновський В.І., Короткий В.А. Вказ. праця, с. 104.

¹⁴ Антонович В.Б. Археологическая карта Вольнской губернии с картой, указателем имен географических, указателем предметным и перечислением источников, послуживших при составлении карты // Труды Одиннадцатого археологического съезда в Киеве 1899 г. М., 1901, т. 1, с. 1–133.

¹⁵ Ульяновський В.І., Короткий В.А. Вказ. праця, с. 105.

¹⁶ Антонович В.Б. Археологическая карта Вольнской губернии с картой, указателем имен географических, указателем предметным и перечислением источников, послуживших при составлении карты // Труды Одиннадцатого археологического съезда в Киеве 1899 г. М., 1901, т. 1, с. 1–133.

¹⁷ Ульяновський В.І., Короткий В.А. Вказ. праця, с. 105.

¹⁸ Там само, с. 110.

керується при виборі кургану, і, отримавши відповідь: “нічим”, скаржився потім знайомим: “Этот хитрый хохол что-то знает, но не хочет говорить”²⁰.

Зі свого боку Айналова цікавили київські знахідки, насамперед, у районі Десятинної церкви. З цього приводу він писав Антоновичу: “Нельзя ли также точно обозначить на прилагаемой кальке, где находятся усадьбы *Климовича, Анненкова и Королева*;²¹ у меня выходит маленькая путаница на этот счет”²². З цього питання В. Антонович опублікував низку статей²³ і Айналов знав, до кого звертатись, однак не відомо, чи отримав якісь відомості від Антоновича.

Відрядження Айналова в Київ було сумісним з відрядженням до Херсонеса. Київська частина відрядження передувала кримській, звідки вчений, ймовірно, вирушив прямо на Санкт-Петербург, не заїжджаючи в Київ. Цим можна пояснити розповідь у листі до Антоновича про херсонеські дослідження. Якби вони ще зустрілись у Києві, то Айналов розповів би про це усно. Навіть, якщо Херсонес і не цікавив Антоновича, то Айналов – ще молодий вчений, не міг обминути свій перший археологічний досвід у листі до маститого вченого-археолога.

Листи зберігаються в Інституті рукописів Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського у фондї листів (ф. III). Вони не датовані, але хронологічну вказівку дає сам Айналов: “После января буду в Казани, туда назначен в качестве приват-доцента”²⁴. Це призначення на місце В. Мальмберга, що перейшов у Дерптський інститут, відбулось 23 серпня 1890 р.²⁵ Таким чином, листи можна датувати кінцем серпня – вереснем 1890 р.

Листи подаються мовою оригіналу за сучасним правописом.

¹⁹ *Антонович В.Б.* Описание монет и медалей, хранящихся в нумизматическом музее университета св. Владимира. К., 1906. Про значення цього доробку вченого див.: *Болсуновский К. В. Б.* Антонович как нумизмат: исторический очерк. СПб., 1912; *Слюсаренко Ф.* Нумизматична праця проф. В.Б. Антоновича // *Праці Українського історико-філологічного товариства в Празі.* Прага, 1939, т. 1.

²⁰ *Ульяновський В.І., Короткий В.А.* Вказ. праця, с. 106.

²¹ На території цих садіб були знайдені скарби (Верхній Київ).

²² ІР НБУВ, ф. III, № 66863, арк. 2зв.

²³ *Антонович В.* Археологические находки и раскопки в Киеве и в Киевской губернии в течение 1876 г. // *Чтения в Историческом обществе Нестора-Летописца.* К., 1979, кн. 1, с. 244–261; *Антонович В.* Археологическое значение вещей, найденных неподалеку от Десятинной церкви, в усадьбе Лескова // *Чтения в Историческом обществе Нестора-Летописца.* К., 1988, кн. 2, с. 108; *Антонович В.* Обозрение предметов великокняжеской эпохи, найденных в Киеве и ближайших его окрестностях и хранящихся в Музее древностей и мионц-кабинете университета св. Владимира // *Киевская старина,* 1888, кн. 7, с. 117–132.

²⁴ ІР НБУВ, ф. III, № 46815, арк. 1зв

²⁵ *Анфертьева А.Н.* Указ. соч., с. 264.

Д. Айналов – В. Антоновичу
Санкт-Петербург – Київ

[1890]

Глубокоуважаемый
Владимир Бонифатьевич!

Простите ради Бога, что я так затягиваю дело с высылкой справок, а также и за то, что последние посылаемые Вам справки написаны на бумаге и карандашом. Это обстоятельство произошло оттого, что в Комиссии²⁶ теперь негде стать, негде сесть: приготавливают для государя выставку вещей, найденных за последние два года²⁷. Пришлось поэтому на коленках записать и не чернилом, а карандашом.

Все клады, отнесенные к тому или другому году, в этом же году и найдены – исключения редки. Некоторые находки, о которых я заведомо знал, что они Вам известны, – исключил и не записал. Уведомите, пожалуйста, меня, глабокоуважаемый Владимир Бонифатьевич, за какие года я еще не дал Вам справок. Я могу ошибаться, хотя мне и сказали, что я уже брал все дела, все ли нужные для Вас заметки я сделал. Я буду в Петербурге еще до января. После января буду в Казани, туда назначен в качестве приват-доцента.

Остаюсь преданный и уважающий

Д. Айналов

Прошу передать от меня приветствие Вашему семейству.

IP НБУВ, ф. III, № 46815, арк. 1–1зв, автограф

Санкт-Петербург – Київ

[1890]

Глубокоуважаемый
Владимир Бонифатьевич!

По приезде в Петербург 1-го сентября, я, к несчастью только теперь смог начать пересмотр Дел Комиссии²⁸, чтобы сообщить Вам интересую-

---

²⁶ Археологічна комісія – офіційна установа Російської імперії, науковий і адміністративний центр з археології. Заснована в 1859 р. на базі Комісії для розбору старожитностей. З 1889 р. комісія була єдиним джерелом “відкритих листів”, видавала дозволи на розкопки на державних, міських і селянських землях, окрім поміщицьких. Займалась охороною та реставрацією пам’яток. Засідання проходили в Зимовому палаці. 1919 р. реорганізована в Російську академію історії матеріальної культури.

²⁷ Такі виставки проводились регулярно для всіх імператорів, починаючи з 1859 р., коли для Олександра II була організована виставка речей з Сибірської колекції Петра I і розкопок скіфського кургану поблизу фортеці св. Єлизавети (на території нинішнього Кіровограда).

²⁸ Археологічної комісії, див. прим. 26.

щие Вас данные о кладах Киева и Киевской губ[ернии]. Я рад, что могу, наконец, хоть чем-нибудь отплатить Вам за Вашу помощь.

Я высылаю Вам на первый раз листок с ответами на те недоразумения, которые возникли при сообщении данных из моих выписок. Этот листок служит дополнением к тому листку, который я оставил Вам. Затем я начал выписки вообще о монетах Киевской губ[ернии] и посылаю Вам таковые, из трех дел Комиссии. Следующие выписки вышли через неделю от настоящего числа. Я не знаю, не повторяю ли я уже известные Вам данные, но руковожусь тем соображением, что среди известных фактов может попасться и неизвестный. Постараюсь в дальнейших выписках по Киевской губ[ернии] не опустить и находок вещественных; по г. Киеву с этих пор я уже Вам сообщил все. В Херсонесе действительно нашелся островок, который до моего еще приезда уже покопали²⁹. Находится он в Казачьей бухте, в 12 верстах от Херсонеса по направлению к мысу с маяком и всеми чертами своего положения соблазняет принять его за тот остров, на котором по преданию находились мощи св. Климента. На самом островке открыто основание небольшой христианской базилики с остатками мраморного пола. В земле найдена римская монетка, обломки мрамора и большого стекла. Островок устроен искусственно еще в классический период и есть крайний пункт укреплений и стен, шедших от Казачьей бухты к противоположному берегу. Стены теперь обнаружены и в башнях, т. е. в их основаниях найдены: посуда, терракоты, монеты греческого периода, приблиз[ительно] I в. до Р. Хр. У стенах найдено и первый в России языческий античный храм с колонкой внутри [и] алтарем с надписью Διονυβίου и очагом. В самом Херсонесе разрыт новый храм, найдены некоторые вещи и терракоты, и, между прочим, мной найдены три греческих надписи.

Если попадутся кое-какие погрешности в моих заметках, то я их по первому же требованию исправлю. Относительно же точного обозначения года в который сделана та или другая находка, Дела часто не дают сведений и приходится относить их к тому году, к которому принадлежит само Дело. Это объясняет, почему у меня не было точных сведений в заметках.

Прошу покорно передать от меня поклон Вашей супруге³⁰ и Ирине Владимировне³¹.

²⁹ Див.: *Айналов Д.* Мемории св. Климента и св. Мартина в Херсонесе // “Древности”. Труды Московского археологического общества, 1916, т. XXV: В память 50-летия МАО, с. 67–88.

³⁰ Антонович (Михель) Варвара Іванівна (1840–1901).

³¹ Антонович, Ірина Володимирівна, ймовірно друга дружина Боніфатія Антоновича – батька Володимира Антоновича.

Остаюсь с истинным уважением и благодарностью *Д. Айналов*.

P.S. Сообщите пожалуйста, где найдена мраморная двуличная статуэтка, что у Вас на этажерке. Нельзя ли также точно обозначить на прилагаемой кальке, где находятся усадьбы *Климовича, Анненкова и Королева*;³² у меня выходит маленькая путаница на этот счет.

Поклон от меня Юлиану Андреевичу³³ и Катерине Никол[аевне] Мельник³⁴. Ее поручения я не забыл.

IP НБУВ, ф. III, № 66863, арк. 1–2зв, автограф

Наступні дослідження давнього Херсонеса Д. Айналов провадив у 1904 та 1905 р. за дорученням Московського археологічного товариства. Про результати цього відрядження Айналов написав у автобіографії: “Открыл три греческие надписи, из которых одна в 41 строку представляет замечательный херсонесский декрет IV столетия. Все надписи изданы акад. Н.В. Латышевым в его издании “*Inscriptiones [antiquae orae septentrionalis] Ponti Euxini*”. Открыл византийские и античные памятники древнего Херсонеса, частью изданные акад. Н. П. Кондаковым, частью мною, и составил описание мраморов Херсонеса, до сих пор неизданное. Из числа работ, сделанных в Херсонесе, опубликована только одна: “Развалины храмов Херсонеса” (1905)³⁵. Обширный же научнообработанный каталог мраморов, готовый к печати, находится в моем портфеле”³⁶. На жаль, цей каталог залишається невиданим і до сьогодні.

Збереглося листування Д. Айналова з учнем В. Антоновича – Василем Григоровичем Ляскоронським (1859–1928), який по праву належить до числа найвидатніших українських істориків. Він був заслуженим професором Історико-філологічного інституту князя Безбородька, активним співробітником ВУАН, членом багатьох вітчизняних та закордонних товариств³⁷.

³² На території цих садіб були знайдені скарби (Верхній Київ).

³³ Кулаковський, Юліан Андрійович (1855–1919) – філолог-класик, перекладач, історик, археолог. Випускник Московського ун-ту. З 1880 р. – професор університету св. Володимира. 1882 р. при Московському ун-ті захистив магістерську дисертацію “Коллегии в Древнем Риме: опыт по истории римских учреждений”, а в 1888 у Санкт-Петербурзі – докторську: “К вопросу о начале Рима”. З 1906 – член-кор. АН.

³⁴ Антонович-Мельник, Катерина Миколаївна (1859–1942) – історик, археолог, перекладач. Закінчила Київські вищі жіночі курси, член НТШ у Львові, з 1919 р. – співробітник ВУАН. Друга дружина В. Антоновича.

³⁵ *Айналов Д.* Развалины храмов. М., 1905 (Памятники христианского Херсонеса; Вып. 1).

³⁶ IP НБУВ, ф. X, од. зб. № 4763, арк. 5–5зв.

³⁷ *Мельник-Антонович К.* Василь Григорович Ляскоронський (Некролог) // Записки Історично-філологічного відділу ВУАН. Кн. XXIV (1929): Праці історичної секції. К., 1929, с. 383.

1880 р. В. Ляскоронський вступив на історичне відділення історико-філологічного факультету університету св. Володимира. Протягом навчання паралельно з історичними дисциплінами брав курси на медичному та природничому факультетах, що в подальшому допомогло йому в археологічних дослідженнях. В університеті В. Ляскоронський потрапив під вплив В. Антоновича, став учасником його семінару, що проходив у Центральному архіві, в нумізматичному та археологічному музеях університету, поглиблено вивчав і всі допоміжні дисципліни³⁸. Таким чином, російською науковою критикою вчений строго відноситься до “Київської наукової школи Антоновича”³⁹.

Попри те, що кандидатська робота, яка була написана під керівництвом І. Лучицького і здобула срібну медаль, стосувалась Західної Європи: “Политические собрания и политическая организация кальвинистов во Франции в XVI ст. по неизданным источникам”⁴⁰, вся подальша наукова діяльність В. Ляскоронського була пов’язана з вітчизняною історією, насамперед Києворуського періоду.

Коли 1896 р. при Товаристві Нестора-Літописця був заснований відділ Підготовчого комітету XI Археологічного з’їзду в Києві, Ляскоронському разом з іншими полтавцями було доручено скласти реєстр місцевих старожитностей, а також, як і на XI Київському, так і на XIII Катеринославському археологічних з’їздах Ляскоронський виконував обов’язки секретаря та редактора Бюлетенів Підготовчих комітетів⁴¹.

Важливим напрямком наукової діяльності В. Ляскоронського була нумізматика, якою він захопився ще в гімназії під впливом свого батька⁴², а в університеті – В. Антоновича. З цієї теми вчений опублікував низку наукових статей, що і нині не втратили своєї цінності, особливо враховуючи втрату значної частини нумізматичного матеріалу⁴³. Результатом багаторічних студій вченого в цьому керунку стала монографія “Римская монета в пределах Южной Руси, как исторический источник для древнейшего

³⁸ Мельник-Антонович К. Вказ. праця, с. 368–369.

³⁹ Там само, с. 375.

⁴⁰ Ляскоронский В. Политические собрания и политическая организация кальвинистов во Франции в XVI ст. по неизданным источникам. К., 1885.

⁴¹ Мельник-Антонович К. Вказ. праця, с. 370–371.

⁴² Остряно А. М. Василь Ляскоронський і Ніжинська вища школа // Література та культура Полісся. Вип. 30: Культура Полісся та України в історичному, філологічно-мистецькому контексті. Ніжин, 2005, с. 106.

⁴³ Ляскоронский В. Находки римских монет в области среднего Приднепровья // Труды Одинадцатого Археологического съезда в Киеве 1899. М., 1901, т. 1; Ляскоронський В. Римські монети, які знайдено на території м. Києва // Український музей. К., 1927, вип. I.

періода русскої історії”, до якої була додана, серед іншого, і мапа монетних знахідок⁴⁴. Вчений опрацював нумізматичну колекцію Київського університету, яка виявилась непотрібною новоствореному на базі університету Інституту народної освіти і останнім була передана у ВУАН, завідував вчений і нумізматичним відділом Лаврського музею⁴⁵. В. Ляскоронський викладав курс лекцій з греко-римської нумізматики в Археологічному інституті та в Інституті Зовнішніх зносин у Києві на початку 1920-х рр.⁴⁶ Цілком можливо, що Айналов познайомився з Ляскоронським під час свого відрядження до Києва в 1890 р., коли займався складанням мапи нумізматичних знахідок, про що йшлося в листуванні з В. Антоновичем.

1898 р. В. Ляскоронський захистив магістерську дисертацію: “История Переяславской земли до половины XIII ст.”⁴⁷ в університеті св. Володимира. За спогадами К. Мельник-Антонович, диспут видався жорстким: “окрім офіційних опонентів уїдався кожний, хто хотів, мало не кожний член факультету; потім факультет радився більш як годину; Флоринський, Іконніков та ще дехто вимагали від В. Антоновича запоруки, що магістрант ніколи не шукатиме катедри на Київському університеті. – Проте голос Антоновича та його однодумців все ж таки переміг, Василь Григорович дістав ступінь магістра, – але ж приват-доцентури ніяк не міг здобути на своєму університеті”⁴⁸. На думку А. Острянка, така позиція факультету була зумовлена українофільством вченого⁴⁹. Можливо, щось знаючи про цей випадок, на звернення В. Ляскоронського до Д. Айналова з приводу можливості захисту докторської дисертації в Санкт-Петербурзькому університеті, останній відповів досить стримано: “Относительно защиты Вами докторской диссертации в Пет[ербургском] у[ниверсите]те, пока могу сообщить только то, что я лично всегда буду рад душевно видеть Вас доктором русской истории, т[ак] как считаю Ваши труды в высшей степени достойными этой степени”, але “все зависит, конечно, от С.Ф. Платонова”⁵⁰.

⁴⁴ Повністю книга мала вийти у Берліні. Оpubлікована лише перша частина праці: *Ляскоронский В.Г. Римская монета в пределах Южной России, как исторический источник для древнейшего периода русской истории* // Известия Историко-филологического института князя Безбородко в Нежине, 1920, т. XXIII, с. 1–16.

⁴⁵ *Мельник-Антонович К.* Вк. праця, с. 373–374.

⁴⁶ Там само, с. 378.

⁴⁷ *Ляскоронский В.* История Переяславской земли с древнейших времен до половины XIII ст. К., 1897; 2-е изд.: К., 1903.

⁴⁸ *Мельник-Антонович К.* Вк. праця, с. 372.

⁴⁹ *Острянок А.М.* Василь Ляскоронський..., с. 106–107.

⁵⁰ ІР НБУВ, ф. 90, од. зб. № 161, арк. 1–1зв.

По здобуттю магістерського ступеню В. Ляскоронський, залишаючись гімназійним викладачем у Києві, отримав посаду приват-доцента в Московському університеті. Таким чином протягом 4 років вчений активно курсував між Москвою і Києвом, доки 1907 р. не отримав ту саму посаду в Київському університеті. Однак незабаром вчений перейшов до Історико-філологічного інституту князя Безбородька в Ніжині на посаду екстраординарного, а з 1918 – ординарного професора по кафедрі руської історії⁵¹. В історії Інституту князя Безбородька Ляскоронському належить визначна роль: він став одним із основоположників ніжинської історичної школи з досліджень вітчизняної історії⁵².

1922 р. В. Ляскоронський повернувся в Київ, де включився в активну роботу в рамках ВУАН: в археографічній секції, в Софійській та Етнографічній комісіях та інших структурах⁵³. Працюючи в Етнографічній комісії ВУАН Ляскоронський неодноразова виїжджав до Борисполя для збирання різноманітного етнографічного матеріалу, в тому числі старовинних легенд про князя Бориса, а також всього, що стосується народної пам'яті про цього князя⁵⁴. Айналова також цікавила тема Бориса і Гліба: окрім опублікованих праць, збереглося багато начерків, присвячених цій темі⁵⁵.

З цього приводу збереглися листи В. Ляскоронського до Айналова. Один з них датований 1912 р. з Ніжина, в ньому Ляскоронський на прохання Айналова вислав перелік текстів, де розповідається про перенесення мощей святих Бориса і Гліба. В інших листах мовилось про дослідження Еймундової саги як джерела до історії Русі початку XI ст.⁵⁶ Ісландськими сагами В. Ляскоронський зацікавився під час свого перебування у Відні в кінці 1880-х рр. Вчений вивчив мову, зав'язав листовні стосунки з Ісландським історичним товариством у Рейк'явіку (“*His Islen-ska Bókmentafélagi*”), членом якого він став 1903 р.⁵⁷

Найкраще Ляскоронського охарактеризувала як науковця дружина Антоновича К. Мельник-Антонович: “Зацікавлений яким-небудь питанням або дійшовши до якої гіпотези, він ніколи не спиняється на половині дороги; він пильно і старанно досліджує те питання в кожному напрямку – і вглиб, і вище, збираючи по крихотці найдрібніші факти, відомості з най-

⁵¹ Мельник-Антонович К. Вказ. праця, с. 372; Остряно А.М. Василь Ляскоронський..., с. 107.

⁵² Остряно А.М. Василь Ляскоронський..., с. 106.

⁵³ Мельник-Антонович К. Вказ. праця, с. 373.

⁵⁴ Там само, с. 373, 374.

⁵⁵ Анфертьєва А.Н. Указ. соч., с. 298.

⁵⁶ Там же, с. 308.

⁵⁷ Мельник-Антонович К. Вказ. праця, с. 369, 376.

різніших джерел, літописні тексти, свідoctва сучасників, актові документи, матеріали з допоміжних наук, навіть пізніші оповідання та легенди, аби вони стосувалися до даного питання. Уважно та сумлінно перевіряючи кожний факт, Василь Григорович доходив часом таким шляхом до нових сміливих, цілком оригінальних висновків, що викликали різні напади з боку історичної критики. – У своїх дослідях, найчастіше історичних, Василь Григорович не завсіди погоджувався з висновками своїх попередників та з такими, загально визнаними думками, що вже віддавна, почасти апіорно, стались “ходячим місцем” у науці. Не раз виступав він з своєю окремою думкою, яка викликала різку суперечку з боку інших вчених”⁵⁸.

В Інституті князя Безбородька Ляскоронський закінчив свою монографію “Киевский Вышгород в удельно-вечевое время”⁵⁹, що мала бути докторською дисертацією⁶⁰. Однак, Київський університет не прийняв її до захисту і Ляскоронський спробував через Айналова подати її в Санкт-Петербурзький університет.

Основна теза монографії зводиться до того, що потрібно розділяти два Вишгорода в Києворуській історії. Один з них вчений ототожнив з київським замком. Ляскоронський доводить, що як і в Західній Європі, у слов’янських містах власне замок, що розташовувався на найвищому місці (на горі), називався Вишгородом, Вишеградом тощо. На думку Ляскоронського Київський Вишгород, який знає наш літопис, був розташований на горі, що відома як Замкова, Киселівка чи Флорівська. Саме місто, таким чином, складалось з замка-Вишгорода, з града на Горі (Старе місто) та Подолу. Містом правив великий князь київський, а замком – окремий воєвода, що, відтак, був адміністративно найближчий до київського князя. Саме тому, на думку вченого, вишгородський стіл вважався найближчим і останнім щаблем до столу київського. Таким чином, на значному джерельному матеріалі Ляскоронський розводить два Вишгорода: власне Київський та Межигірський. Це дослідження і на сьогодні залишається актуальним, хоча в більшості воно просто ігнорується в роботах, присвячених історії та топографії стародавнього Києва.

Звісно, працю, що заперечувала “загально визнані істини”, не могли пропустити. Визнати свою помилку часом надзвичайно складно. А, відтак, через недолугість і обмежений кругозір тогочасних наукових

⁵⁸ Мельник-Антонович К. Вказ. праця, с. 381.

⁵⁹ Ляскоронский В. Киевский Вышгород в удельно-вечевое время. К.; СПб., 1913, XXXVI, 328 с.

⁶⁰ Мельник-Антонович К. Вказ. праця, с. 380.

авторитетів В. Ляскоронський так і залишився незахищеним, не зі своєї волі уступивши дорогу в науку різноманітним посередностям.

Наприклад, з різкою критикою монографії Ляскоронського з тієї причини, що “ми звикли вважати за Вишгород Київський, відрізняючи його від Вишгорода Привислянського, місцевість, що лежить за 20 верств від Києво-Подола на північ, де розкинулось тепер село Вишгород”⁶¹, виступив М. Петров. Основна теза критики – відхід від загальноприйнятих штампів⁶². А все тому, що Ляскоронський спростовував незадовго перед тим опубліковану компілятивну працю самого Петрова: “Историко-топографические очерки древнего Киева”⁶³. Знаючи про можливість саме такої реакції Ляскоронський і звернувся до Айналова, можливо, щоб не стільки заручитись підтримкою, як запобігти різкій реакції на його дослідження в столичних наукових колах. Однак, і в Санкт-Петербурзькому університеті захист цієї теми виявився неможливим.

Проте сам лист-відгук на монографію має важливе значення не лише для історії особистих стосунків Айналова і Ляскоронського, й з наукової точки зору. Фактично він є звичайною рецензіє-відгуком на монографію В. Ляскоронського “Киевский Вышгород в удельно-вечевое время”. Прикметно, що Айналов дав цілком позитивну характеристику роботи, хоча й зазначив низку, з його точки зору, недоречностей. Проте час показав, що і сам Айналов у своєму аналізі праці Ляскоронського помилявся, наприклад, заперечуючи хрестильне ім’я Володимира – Василій, а відносячи це ім’я до херсонеського мученика Василевса. Відтак, дослідження Ляскоронського ще чекає на своє адекватне прочитання.

Листи Айналова до Ляскоронського зберігаються в Інституті рукописів Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (ф. III (листи), і в особовому фонді Ляскоронського (ф. 90)). Листи подаються мовою оригіналу за сучасним російським правописом.

⁶¹ *Петров М.* Рец.: В. Г. Ляскоронский. Киевский Вышгород в удельно-вечевое время. СПб., 1913 // Записки Исторично-філологічного відділу УАН. К., 1919, кн. I, с. 121.

⁶² Див.: *Петров М.* Рец.: В. Г. Ляскоронский. Киевский Вышгород., с. 121–122. Відповідь на цю критику див.: *Ляскоронский В. Г.* К вопросу о Киевском Вышгороде в удельно-вечевое время. К., 1919, 8 с.

⁶³ *Петров Н. И.* Историко-топографические очерки древнего Киева. К., 1897.

Д. Айналов – В. Ляскоронському
Санкт-Петербурґ - Ніжин

27 янв[аря] 1912 г.

С[анкт-]П[етер]б[урґ],

В[асильевский] о[стров], 11 л[иния], д. 46, кв. 17

Глубокоуважаемый
Василий Григорьевич.

Искренне благодарен Вам за Ваше простосердечное отношение ко мне, сказавшееся в присылке рукописи Вашего замечательного труда о “Вышгороде”.

Я прочел его со всем вниманием, очень возбужденный той новой перспективой, которая открывается Вашей работой и должен сказать, что напечатание ее должно будет вызвать у историков и археологов самое пристальное и внимательное отношение к летописным сведениям, и главное привести к различению двух Вышгородов. Хотя я и не историк по специальности, однако, мне кажется в многих случаях верным Ваше приурочение Вышгорода к Киеву, а как археологу мне были в высшей степени приятны и драгоценны Ваши разыскания о церквах, конвентах и проч. в конце Вашей первой части, вследствие чего и прошу Вас не забыть прислать мне Ваше исследование по напечатании его.

Все же, некоторые случаи приурочения Вышгорода к Киеву вызвали у меня сомнения, хотя я и далек от мысли возражать Вам по существу. Мне кажется, что текст Нестерова Жития свв. Бориса и Глеба (т. е. Чтение), в котором говорится, что тело св. Бориса было отвезено в Вышгород, “*еже есть от Киева града стольного еі (15) стадіі*” заслуживает полного внимания. Правда, древнейший текст Чтения Нестора известен лишь пока в списке XIV столетия, но можно ли, хотя бы и для XIV века, предположит такое забвение местонахождения мощей свв. Бор[иса] и Глеба, чтобы смешать Киевский и Межигорский Вышгороды. Должен прибавить, что читываясь в Ваш труд я не нашел разбора Чтения Нестора с этой стороны. И однако, Летопись, Сказание и Чтение дают все же повод думать, что похороны Бор[иса] и Глеба вне Киева, в Межигорском Вышгороде мог[у]т иметь свои особенные причины. У меня, не скрою, поднимались частью такие же вопросы, какие поднимаете и Вы, но я решал их иначе, о чем подробно напишу во второй части моей работы, а здесь выскажу вкратце. На одной очень древней Новгородской иконе изобра-

жены Киевляне, пришедшие к Борису в его стан на Лыте: “Придоша Киевляне къ Борису, зваща его на престоль отчій, но онъ не соизволи противу брата своего Святополка”. Икона эта значительно ранее 1545 года (я ее впервые издал). Приход киевлян к Борису есть отзвук того партийного распада, о котором и Вы кратко говорите, разделившего Киев на сторонников Святополка и Бориса. Я сопоставляю этот приход киевлян с приходом вестника к Борису от киевлян, с предупреждением не ходить в Киев и с обращением отцовой дружины к Борису идти в Киев и занять стол, покинувшей его после отказа. Дружина Борисова, покинувшая его, не могла пристать к партии Бориса, по крайней мере нет фактов, которые показывали бы, что во главе ее стоял кто-либо из приверженцев Бориса в Киеве. Святополк стал хозяином. Естественно, что ни Святополк, ни дружина Борисова, покинувшая его, не могли допустить положения тела Бориса в Киеве, где мог по этому поводу возникнуть мятеж и где для этого была почва. Нестор указывает на Вышгород Межигорский не без причины.

Труднее согласить с показаниями Нестора, Летописи и других источников, поведение Ярослава, который, по-видимому, должен был безбоязненно похоронить в родовой усыпальнице, хотя бы Глеба и перенести сюда Бориса, как он сделал это со своими дядьями, лежавшими близ Овруча. Но с именами Бориса и Глеба связывались кровавые распри киевских партий; выступление киевлян против самого Ярослава, победа Ярослава над Святополком и потому, не лишено интереса указание текстов, что Ярослав находит средний выход, встречает в Киеве тело Глеба и с торжеством несет в Вышгород, “к брату” и некоторое время ничего не предпринимает по отношению к телам обоих братьев. Так я объяснял себе значение фразы Нестора о Вышгороде Межигорском: “*еже есть еі стадіі отъ Києва*”. Мне казалось, поэтому, что Нестор вполне согласованно со всем составом своего рассказа ничего не говорит о тайном погребении Бориса в Вышгороде, т[ак] к[ак] в этом городе, преданном, по его словам Святополку, незачем было скрывать похороны убитого врага. Затем, также согласно с исторической ситуацией говорит о забвении и малой памяти вышгородцев о могиле обоих братьев до тех пор, пока настало время о них говорить. К этому могу прибавить, что в “Сказании” монаха Иакова также все обстоятельства дела указывают на Вышгород Межигорский, а оно дошло до нас в редакции XII века, б[ыть] м[ожет] начала XIII (Моск[овского] Усп[енского] собора). Эти сомнения, однако, не мешают мне признать, что в других случаях, когда дело идет о Борисоглебской церкви в Киеве, Ваши указания и сопоставления крайне интересны и важны.

Отноительно церкви св. Василия в Вышгороде Межигорском действительно неизвестно, кем и когда она построена⁶⁴, но надо принять в соображение, что имя церкви позволяет думать о таком же факте, как, напр[имер] появление церквей св. Софии в Киеве и Новгороде в зависимости от ц[еркви] св. Софии в Царьграде. Дело в том, что я не могу принять за верное то мнение, будто бы имя Владимира в крещении было Василий. Написание этого имени в некоторых наших источниках “Василей” дает повод думать, что в последнем случае, в имени “Василей” скрывается имя херсонского мученика “Василевса”, храмы которого известны в Корсуни⁶⁵. Я полагаю, что написание “Василей” указывает на Корсунскую легенду и ее связь с христианством (культом), шедшим из Корсуни на Русь. Поэтому, мне кажется, что церкви Василия или Василея могли явиться и в Киеве и в Вышгороде в зависимости от почитания св. Василевса. Я не печатал еще своих соображений относительно церкви св. Василия, но уже [С.П.] Шестаков⁶⁶ (История Херсонеса⁶⁷) указал, что в Херсонесе сохранился до нашего времени Влахернский загородный храм, в котором по летописи крестилась дружина Владимира. Летопись также указывает и на церковь св. Василия в Херсонесе. Летопись знает хорошо Херсонес и сообщает о нем верные топографические сведения, что я лично проверил. Церкви св. Василия могли являться в разных местах, как и церкви св. Софии, а вследствие этого, мне кажется, отпадает строгая необходимость отождествлять Киевскую и Вышгородско-Межигорскую церкви св. Василия в одну Киевскую.

На стр. 30а я встретил разбор имени Пирогощинской иконы, но не нашел указания на заметку [В. З.] Завитневича⁶⁸, сопоставившего Пирогощу с греческим “Πυρούτις”. Это символ Богородицы, один из многих, в роде “τεῦχος ἄμαχος”⁶⁹ (нерушимая стена), перекочевавший из Царьграда

⁶⁴ Вважається, що церква збудована Володимиром Святим, у часі, близькому до хрещення Русі.

⁶⁵ Детально цю концепцію Д. Айналов виклав у статті: *Айналов Д. В.* Меморії св. Климента..., с. 67–88.

⁶⁶ Шестаков, Сергій Петрович (1864–1940), історик, філолог-класик. Випускник Казанського ун-ту, згодом – його професор. Чл.-кор. АН (1916). Магістерська дисертація (1892): “О происхождении Одиссеи”, докторська (1898): “О происхождении Илиады”. Брав участь разом з Айналовим у створенні серії “Памятники христианского Херсонеса”.

⁶⁷ *Шестаков С.П.* Очерки по истории Херсонеса в VI–X веках по Р. Хр. М., 1908. (Памятники христианского Херсонеса. Вып. 3).

⁶⁸ Завитневич, Володимир Зенонович (1853–1927), історик, письменник. Випускник СПб. духовної академії, професор КДА по кафедрі руської історії.

⁶⁹ Гр.: нерушима стіна.

к нам. Я часто встречал этот эпитет в греческих песнопениях, но к сожалению до сих пор нигде не встретил на Царьградской почве такой иконы. Заметка Завитневича напечатана, если не ошибаюсь, в Чтен[иях] Нест[ора] Лет[описца]⁷⁰.

На стр. 23 сказано об изображениях свв. Бор[иса] и Глеба в молитвенной позе к Богородице. Такое изображение известно пока *одно*, в главной абсиде ц[еркви] Спаса в Нередицах, в Новгороде.

На стр. 22. На миниатюрах Сильвестровского Сборника нет изображения Мономаховой церкви.

Вот все, что я могу сказать в письме. Вообще же должен сказать, что чтение Вашей работы доставило мне много радости и со многим я вполне согласен. О таких работах нельзя беседовать на двух, трех листиках бумаги. А лучше, приезжайте-ка, дорогой Василий Григорьевич, этим летом ко мне в усадьбу, в город Козелец Черниговск[ой] губ[ернии], от Вас рукой подать⁷¹, а моя жена⁷² накормит Вас таким пирогом, что ей-же, ей останетесь довольны. Погостите у меня, и тогда уже поговорим обо всем. Я возьму с собой на этот случай и материалы по Киеву и русским древностям. В этом году за границу мы не едем, а будем жить у себя в Козельце все лето с выездами в Киев, а б[ыть] м[ожет] и в Чернигов. Хочу специально снова видеть Киев по многим вопросам. Быть может, от меня и поехали бы вместе в Киев? У меня, к тому же, собираются быть некоторые молодые люди, оставленные мною при Университете по моей кафедре. В Киеве могли бы многое посмотреть с разных точек зрения.

В заключение просьба: не можете ли Вы прислать мне Вашу заметку о кладе драгоценных вещей, добытых Анненковым⁷³ во время поправления Десят[инной] ц[еркви] в 40-х гг. или указать, в каком номере Чтен[ий] Общ[ества] Нест[ора] Летописца и за какой год она была помещена⁷⁴.

⁷⁰ У Трудах КДА: *Завитневич В.З.* К вопросу о происхождении названия и местоположении церкви св. Богородицы Пирогошей // Труды КДА, 1891, кн. 1, с. 156–164.

⁷¹ На той час В. Ляскоронський був професором руської історії Історико-філологічного інституту князя Безбородька в Ніжині.

⁷² Надія Ростиславівна Айналова (Вікентьєва) (1876–1954) – дружина Д. Айналова.

⁷³ Анненков Олександр Семенович (перша половина XIX ст.) – заможний курський поміщик, поручик у відставці, археолог-аматор. 1820 р. був засланий у Київ за жорстоке поводження з селянами. Викупив землю навколо Десятинної церкви, де розкопав найбільший скарб зі знайдених у XIX ст., який був частково переплавлений, а частково розпоршений по різних колекціях. Долучився до археологічних досліджень та спорудження 1842 р. Десятинної церкви за проектом В. Стасова.

⁷⁴ Ця замітка опублікована в Журналі Міністерства народної освіти: *Ляскоронский В.Г.* Судьба одной археологической находки // ЖМНП, 1913, № 3, с. 90–93.

Я боюсь долше держать Вашу рукопись и потому отсылаю ее Вам в Нежин. Я читал ее три дня под ряд, не откладывая в долгий ящик.

Будьте здоровы. Желая Вам всего лучшего, всякого успеха Вашей книге. Прошу не забывать о Козельце и остаюсь искренне преданный и уважающий

Д. Айналов.

ІР НБУВ, ф. III, № 77299, арк. 1–бзв., автограф

Санкт-Петербург – Ніжин

7 дек[абря] 1913 г.
С[анкт-]П[етер]б[ург]

Глубокоуважаемый
Василий Григорьевич.

Очень Вам благодарен за присланную Вами книгу “Киевский Вышгород”, и в свою очередь постараюсь отблагодарить Вас, чем Вам будет угодно.

Относительно защиты Вами докторской диссертации в Пет[ербургском] у[ниверсите]те, пока могу сообщить только то, что я лично всегда буду рад душевно видеть Вас доктором русской истории, т[ак] как считаю Ваши труды в высшей степени достойными этой степени. При встрече с [С.Ф.] Платоновым⁷⁵ и с другими коллегами я, конечно, выскажу этот, а не иной взгляд на Ваши работы, и пока что, мне представляется, что едва ли найдутся какие либо помехи к защите Вами диссертации при нашем у[ниверсите]те. Впрочем, все зависит, конечно, от С.Ф. Платонова.

Послать книгу Вашу кому либо еще другому *на рассмотрение*, <вы употребили в своем письме, именно, это выражение>⁷⁶, теперь же, едва ли было бы удобным. Пусть, лучше, без посторонних прений, выскажется С.Ф. Платонов. Но мне кажется, *ничуть* не погрешите против кого-либо, или чего-либо, если пошлете Вашу книгу А.А. Шахматову⁷⁷.

Остаюсь искренне уважающий Вас

Д. Айналов.

ІР НБУВ, ф. 90, од. зб. № 161, арк. 1–2, автограф

⁷⁵ Платонов, Сергій Федорович (1860–1933), історик, академік РАН (1920). Народився в Чернігові. Випускник СПбУ (1882). 1888 захистив у СПбУ магістерську дисертацію, а в 1899 – докторську “Очерки по истории Смуты в Московской государстве XVI–XVII вв.” у Київському університеті. Протягом 1900–1905 був деканом історико-філологічного факультету СПбУ. В 1903–1916 очолював Жіночий педагогічний інститут у СПб. З 1912 – заслужений професор СПбУ. У січні 1913 – вийшов у відставку. Репресований НКВД по Академічній справі (1931), помер на засланні в Самарі 1933 р. Реабілітований 1967 р.⁷⁶ Текст написаний у примітці.

⁷⁷ Шахматов, Олексій Олександрович (1864–1920), російський філолог-славіст, історик. Випускник Московського університету (1887). За дослідження “Исследования в области

Особливо активно розгорнулась діяльність Д. Айналова після переходу з Казанського в Санкт-Петербурзький університет. Окрім читання лекцій, з тих самих тем він вів просемінарії, а з 1908 р. організував для своїх учнів В. Мясоедов, М. Сичова, М. Окунєва, Л. Мацулевича та К. Широцького наукові екскурсії по давньоруських містах для ознайомлення з мистецькими пам'ятками на місці⁷⁸. Так, у автобіографії Айналов писав: “В 1911 и 1912 годах я предпринял со своими слушателями университета, при живом содействии факультета, исследование искусства древнего Новгорода”⁷⁹. Ще 1910 р. після одного з засідань Російського археологічного товариства, на якому доповідали учні Айналова про результати своїх подорожей, Н. Кондаков запросив їх до себе додому, після чого ці зустрічі продовжувались регулярно по понеділках і перетворились у своєрідний домашній семінар⁸⁰. Як згадував Л. Мацулевич: “Н.П. Кондаков тщательно вникал в принесенные образцы, делал замечания, привлекал для сравнения другие памятники. “Ну, а теперь чай пить, – проговорил он, – когда наступило четыре часа”... Самый чай был, в сущности, своеобразным семинаром с живыми картинами быта, путешествий, с еще не потускневшей традицией относительно многих деятелей недавнего времени: с оживавшими образами Буслаева, Мечникова, Розена, А.П. Чехова, с которым Никодим Павлович общался в Ялте”⁸¹. Часто зустрічався Дмитро Власович з учнями і в себе на квартирі, а також запрошував їх до себе на канікули в Козелець, де в невимушеній обстановці вони проходили наукову школу. Відносини Айналова “с учениками были такими интимными, что он не только делился с ними, но сам рос и учился рука об руку с ними”⁸². В листі до Н. Кондакова від 30 травня 1910 р. вчений писав: “Вся компания” в Новгороді, потім їде в Київ, а потім “ко мне в Козелец на некоторый отдых и размышление, а затем мы все снова едем в Чернигов, через Остер. Из Чернигова все разъезжаются в разные стороны”⁸³. В листі до В. Ляскоронського від 27 січня 1912 р. Айналов, запрошуючи останнього до себе в гості писав: “А лучше, приезжайте-ка, дорогой Василий Григорьевич, этим летом ко мне в усадьбу, в город Козелец

русской фонетики” 1894 р. присуджено ступінь доктора російської мови і словесності. З 1899 дійсний член АН. З 1910 – професор СПбУ.

⁷⁸ *Анфертьева А.Н.* Указ. соч., с. 276.

⁷⁹ ІР НБУВ, ф. Х, од. зб. № 4763, арк. 6.

⁸⁰ *Анфертьева А.Н.* Указ. соч., с. 276.

⁸¹ *Мацулевич Л.А.* Указ. соч., с. 349.

⁸² Там же, с. 348.

⁸³ Цит. за: *Анфертьева А.Н.* Указ. соч., с. 276.

Черниговск[ой] губ[ернии]... Погостите у меня, и тогда уже поговорим обо всем. Я возьму с собой на этот случай и материалы по Киеву и русским древностям... У меня, к тому же, собираются быть некоторые молодые люди, оставленные мною при Университете по моей кафедре⁸⁴.

З цього ж приводу збереглося три листи Айналова до Широцького:

Д. Айналов – К. Широцькому

Козелець – Немирів, Подільська губернія, Білоусівка⁸⁵

21 юнія 1913 г.

Козелец.

Многоуважаемый Константин Виталиевич!

Вашему приезду в Козелец буду всегда рад, а помещение, в котором Вы однажды уже жили, всегда готово для Вас. Когда соберетесь приехать, то сообщите о дне приезда.

В.С. Кульженко⁸⁶ мне ничего не писал, и я не знаю, где он находится теперь, и где намерен поселиться, когда наведается в Козелец. Мы в непродолжительном времени собираемся в Киев, а б[ыть] м[ожет] и на Кавказ, недели через полторы.

Пишите.

Желаю Вам всего лучшего.

Ваш *Д. Айналов*

IP НБУВ, ф. 152, № 74, арк. 1, автограф

Санкт-Петербург – Санкт-Петербург⁸⁷

26 февр[аля] 1914 г.

Многоуважаемый Константин Виталиевич.

Понедельник у меня свободен. Приходите в 8-и или в начале 9-и часа.

Ваш *Д. Айналов*

IP НБУВ, ф. 152, № 75, арк. 2, автограф

⁸⁴ IP НБУВ, ф. III, од. зб. № 77299, арк. 6.

⁸⁵ Лист відправлено “Из Козельца от 23.06.1913” на адресу: “Местечко Немиров Подольск. Губ. Белоусовка, Его Высокоблагородию Константину Витальевичу Шероцькому, до востребования по месту жительства адресата”.

⁸⁶ Кульженко, Василь Степанович (1865–1934) – культурний діяч, видавець. Випускник Поліграфічної академії (Ляйпціг, Німеччина). По закінченню якої заснував власну фотолітодрукарню “В. С. Кульженко”. Член Київського артистичного товариства, заснованого для пропаганди ідей національного руху. 1903 р. заснував Київську школу графіки та друкарства з музеєм при ній. У 1917–1919 рр. – у його друкарні друкувались державні знаки УНР та Української Держави. З 1924 р. – викладач Київського художнього інституту (Поліграфічний факультет).

⁸⁷ Лист відправлено на адресу: “С-Петербург, Здесь, Кронверкский просп. д. 75, кв. 8, Е[го] В[ысоко]б[лагородию] Константину Витальевичу Шероцькому”.

*Петроград – Петроград*⁸⁸

4 окт[ября] 1914

Петроград.

Дорогой Константин Виталиевич.

Приходите в понедельник, т. е. 6-го окт[ября], в 8 час[ов] вечера. До 10 час[ов] вечера время – Ваше, а от 10 – Вл.Н. Ракинта⁸⁹, который тоже хочет меня видеть.

Ваш Д. Айналов

IP НБУВ, ф. 152, № 76, арк. 3, автограф

Костянтин Віталійович Широцький (1886–1919) – один з діячів українського національного відродження. Народився на Поділлі у сім'ї священника. Навчання розпочав у Тульчинській духовній школі, згодом закінчив Подільську духовну семінарію та Кам'янець-Подільську художньо-промислову школу. Вищу освіту здобув у Санкт-Петербурзі в Археологічному інституті (1911) та на Історико-філологічному факультеті столичного університету (1912). В університеті став учнем Д. Айналова, був членом українського гуртка в університеті, на засіданнях якого виступав з мистецтвознавчими темами⁹⁰.

1911 р. К. Широцького обрано дійсним членом Російського археологічного товариства. По закінченні університету залишився при ньому для підготовки до професорського звання. З 1915 р. зайняв посаду приват-доцента Санкт-Петербурзького університету. Після лютневої революції 1917 р. вчений переїхав в Україну. Тут став комісаром Тимчасового уряду в Західній Україні. З початку Української революції К. Широцький став її активним діячем. Вчений брав участь у організації Секретаріату освіти Генерального секретаріату УНР, а за Української держави – Міністерства освіти. У жовтні 1917 р. К. Широцький став приват-доцентом Київського українського народного університету, а рівно через рік був

⁸⁸ Лист відправлено на адресу: “С-Петербург, Здесь, Кронверкский просп. д. 75, кв. 8, Его Высокоблагородию Константину Виталиевичу Шероцкому”.

⁸⁹ Ракінт, Володимир Миколайович (1877–1956), мистецтвознавець, зберігач Ермітажу, був ученим секретарем Інституту історії мистецтв. Автор першої біографічної статті про Д. Айналова, що довгий час залишалась єдиною ґрунтовною працею про вченого і не втратила свого значення до сьогодні. Див.: *Ракинт В. Д. В. Айналов* // Гермес, 1916, январь-май, с. 218–224.

⁹⁰ *Завальнюк О.М. К.В. Широцький і університетське будівництво в Україні (1917–1919 рр.)* // Поділля у контексті української історії. Мат. Всеукр. наук. конф. 29–30 лист. 2001 р. Вінниця, 2001, с. 161; *Білокінь С. Широцький (Шероцький) Костянтин Віталійович* // Довідник з історії України. – Т. 3 / За ред. І.З. Підкови, Р.М. Шуста. К., 1999, с. 627.

призначений виконуючим обов'язки екстраординарного професора по кафедрі українського мистецтва Кам'янець-Подільського українського університету. Однак приступити до викладання так і не зміг, чому на заваді стала хвороба. На смерть К. Широцького (13 вересня 1919 р.) відгукнувся глава Директорії УНР С. Петлюра, який у телеграмі на ім'я ректора І. Огієнка зазначив: “Немає слів, щоб висловити жаль від незамінної втрати в особі любого сина України проф. Широцького – славетного вченого та захватного дослідника старовини нашого розкішного Рідного краю”⁹¹. Подібно відгукнувся і глава уряду І. Мазепа: Широцький – “людина високої науки і культури, чистого, як кришталь, характеру, високого патріотизму і ... видатний громадський діяч”⁹².

Ймовірно саме завдяки Широцькому і за його безпосередньої участі в “Записках історичної і філологічної секції Українського наукового товариства в Києві” в Айналова вийшла єдина стаття українською мовою “Дві замітки до “Слова о полку Игоревѣ”⁹³.

Влітку 1916 р. Айналов тяжко захворів і переніс операцію. Відтак у листі від 17 квітня 1917 р. до М. Нікольського він писав, “уезжаю лечиться”⁹⁴. Перед цим звертався до свого учня К. Широцького, щоб той допоміг з квитками з Петербурга:

Д. Айналов – К. Широцькому⁹⁵
*Санкт-Петербург – Київ*⁹⁶

[3.04.1918]

Христос Воскресе, дорогой Константин Виталиевич. Поздравляю Вас со Светлым праздником и желаю всего лучшего. Жена⁹⁷ также шлет Вам свой праздничный привет.

Будьте так добры, сообщите мне адрес Вашего знакомого⁹⁸, к которому я могу обратиться за билетами. Нам придется выехать числа 20.

Будьте здоровы.

Ваш *Д. Айналов*

⁹¹ Цит. за: *Завальнюк О.М.* Вказ. праця, с. 164.

⁹² Цит. за: *Завальнюк О.М.* Вказ. праця, с. 164.

⁹³ *Айналов Д.* Дві замітки до “Слова о полку Игоревѣ” // Записки історичної і філологічної секції Українського наукового товариства в Києві. К., 1918, кн. XVII, с. 92–97.

⁹⁴ Цит. за: *Анфертьева А.Н.* Указ. соч., с. 281.

⁹⁵ Написано на поштівці з червоним прапором і написом “Созыв учредительного собрания”.

⁹⁶ Лист відправлено на адресу: “Киев, Пушкинская 4, д. Кульженко, Гражданину, профессору Константину Витальевичу Шероцкому”.

⁹⁷ Див. ком. № 72.

⁹⁸ Особа не встановлена.

[P.S.] Приезжайте поскорее работать в Союз деятелей искусства⁹⁹ вместе.

ІР НБУВ, ф. 152, № 77, арк. 4, автограф.

Таким чином, на літо 1917 р. Айналови виїхали в Козелець на лікування. В архіві зберігся лист К. Широцького до Д. Айналова: “Как бывший комиссар Временного правительства в Галиции и на Буковине, я нахожусь в настоящее время в резерве военных чинов в Киеве; это дает мне возможность существовать здесь и заниматься своим делом... Приезжие из Петрограда описывают ужасы, происходящие там от политической анархии, надвигающейся угрозы от неприятеля и вследствие продовольственной неурядицы, и я теперь не знаю, что мне делать, с чем и для чего возвращаться в Петроград¹⁰⁰... Теперь Киев особенно нуждается в том, чтобы кто-либо своими малыми силами оставался на страже его культурно-художественных интересов; здесь совершаются великие дела, и хотелось бы не только быть свидетелем происходящего, но и участником – сбывается то, что лелеялось целыми поколениями¹⁰¹... Словом, оставаться в Киеве меня зовет долг... Что же мне делать, глубокоуважаемый Дмитрий Власевич? Самовольно оставаться в Киеве без Вашего разрешения я не могу”¹⁰². Звісно, К. Широцький вже прийняв рішення, це був просто реверанс перед учителем. А. Анфертьєва відмічає, що лист був направлений у Петроград¹⁰³, але адресант мав знати, що Айналова там нема, принаймні такий висновок можна зробити з листів, що подані вище.

Останній лист Айналова до Широцького є особливо цінним, позаяк дає деякі відомості про найбільш недосліджений період у житті обох діячів. Залишається незрозумілим, чому Айналов не виїхав у еміграцію? З листа, принаймні можна побачити, що така думка припускалась. Також є прикметним, що під час наступу більшовицьких військ Антонова-Овсієнка на Україну вченого турбувала доля київських пам’яток.

⁹⁹ Засновано в Петрограді у березні 1917 р., після приходу більшовиків до влади зазнає значних репресій з боку нової влади.

¹⁰⁰ К. Широцький був доцентом по кафедрі мистецтв СПб. університету.

¹⁰¹ К. Широцький має на увазі події Української революції, власне формування Української Народної Республіки.

¹⁰² Цит. за: *Анфертьєва А.Н.* Указ. соч., с. 304.

¹⁰³ Там же, с. 304, прим. 331.

Д. Айналов – К. Широцькому

*Козелець – Київ*¹⁰⁴

29.12.1918.

Козелець.

Дорогой Константин Виталиевич.

Долго не получал от Вас вестей из Киева. Как Ваше здоровье и собираетесь ли Вы в Вену? Если, действительно, Вы уедете туда, то, накануне отъезда, напишите мне. Быть может, я смогу быть Вам полезным. Из Вены же, осмотревшись, напишите мне о тамошней жизни. Мне кажется, что, пожалуй, и нам как бы не пришлось уехать туда же. Очень беспокоюсь, не причинят ли взрывы порчи древним церквям и мозаикам. Хотелось бы и нам очень побывать в Киеве, но придется подождать. Будьте здоровы.

Ваш *Д. Айналов*

[P. S.] Напишите также о работах [Ф.] Шмита¹⁰⁵.

ІР НБУВ, ф. 152, № 78, арк. 5 – 5зв, автограф

У Козельці застали Д. Айналова події більшовицького перевороту в Петрограді. Про цей час у житті вченого надзвичайно бідні повідомлення джерел¹⁰⁶. Відомо, що з Козельця Айналов надсилав С. Жебелеву посилки з продуктами¹⁰⁷, а також те, що цей будинок з часом був конфіскований більшовиками¹⁰⁸. Тому особливої цінності набуває лист Айналових до Лазурських, датований листопадом 1917 р.

Родині Лазурських належить важливе місце в українському національному русі першої половини ХХ ст. в Одесі. Володимир Федорович Лазурський (1869–1947) – професор Новоросійського університету, викладач Одеських вищих жіночих курсів; Наталія Михайлівна Лазурська (1880–1959) (двоюрідна сестра академіка О. Богомольця) – акторка Одеського драматичного театру, театральний критик, викладачка україн-

---

¹⁰⁴ Лист відправлено на адресу: “Київ, Пушкинская 4, квартира В. С. Кульженко, Константину Виталиевичу Широцькому”.

¹⁰⁵ Шміт, Федір Іванович (1877–1942(?)) – мистецтвознавець, дослідник Візантії, Русі та країн Близького Сходу. Народився в СІБ., дійсний член ВУАН (з 1921), випускник СПБУ. (1912), учень Д. Айналова, професор Харківського університету (1912–1919). З кінця 1924 р. – професор Ленінградського ун-ту, директор Інституту мистецтв, в якому читав лекції Д. Айналов. В 1933 р. заарештований НКВД, 5 листопада 1937 р. засуджено до вищої міри покарання, точна дата смерті не відома. 1958 р. – реабілітований.

¹⁰⁶ *Анфертьева А.Н.* Указ. соч., с. 281.

¹⁰⁷ Там же, с. 281.

¹⁰⁸ Там же, с. 281.

ської мови в Одеському жіночому інституті¹⁰⁹. Володимир і Наталя Лазурські були членами Одеської української “Просвіти”. В. Лазурський входив до “Товариства південноросійських художників”. Через своє українофільство вчений довго не міг отримати професорську посаду в Новоросійському університеті, а залишався приват-доцентом. Лише внаслідок революційних змін після лютневої революції 1917 р. Лазурський отримав професорське звання (з жовтня 1918 р. – ординарного) і навіть був обраний проректором Новоросійського університету.

30 листопада 1917 р. Лазурські заснували в Одесі “Українське художнє товариство ім. Марії Заньковецької”, почесним членом якого стала сама М. Заньковецька. Товариство поділялось на літературну, драматичну, музичну і живописну секції. Основною метою діяльності була популяризація українського мистецтва у всіх його проявах.

Проте перший досвід театральної справи Лазурські отримали саме в Козельці влітку 1917 р., де вони заснували українське театральне товариство ім. М. Заньковецької, а згодом з їх ініціативи в Одесі була створена “Українська театральна студія”, директором якої було обрано В. Лазурського¹¹⁰.

Наявність лише одного листа Айналових до Лазурських, архів яких зберігся досить добре, промовляє за те, що особливо тісних відносин між двома родинами не було. Ймовірно, що зблизились вони саме влітку 1917 р., коли обидві родини перебували в Козельці. Про особисте, а не суто формальне знайомство промовляє той факт, що Айналови користувались особистими речами, та бібліотекою Лазурських: “Книги Ваши мы читаем. Скоро будем просить дозволения взять еще несколько книг, а взятые возвратить”¹¹¹. Які саме книги брали читати Айналови, невідомо. Однак, можна припустити, що і українські також.

Тематично лист має дві складові: 1) опис зібрання селян у с. Лемешах і 2) власне події кінця осені 1917 р. та їх оцінка Айналовими.

Насамперед Айналов виконує свою обіцянку, дану В. Лазурському, розповісти про зібрання у с. Лемешах. Очевидно, Лазурські виїхали

¹⁰⁹ Зленко Г.Д. Очарування та розчарування В. Лазурського // Зленко Г.Д. Лицарі досвітніх вогнів. 33 портрети діячів одеської “Просвіти” 1905–1909 років. Одеса, 2005, с. 231–237; Кодак Т.В. Лазурський В.Ф. // Професори Одеського (Новоросійського) університету. Біографічний словник. Одеса, 2005, т. 3, с. 183–188; Музичко О. Одеська інтелігенція на зламі епох: професори І. Линниченко та В. Лазурський в історії Одеси // Південний Захід. Одесика. Істор.-краєзнавч. наук. альманах, 2009, вип. 7, с. 55–85.

¹¹⁰ Музичко О. Одеська українська театральна студія та інститут імені М. Кропивницького (1919–1924 роки) // Українознавчий альманах, 2011, вип. 5, с. 169–170.

¹¹¹ ІР НБУВ, ф. 264, № 46, арк. 3зв.

з Козельця в Одесу незабаром перед описаними подіями, принаймні перед від'їздом вони знали про цей захід.

З іншого боку, інформація про події в Лемешах є цікавою як з погляду пам'ятки, що залишається і досі малодослідженою, так і історії повсякдення на Чернігівщині початку ХХ ст. Питання, яке виносилось на розгляд громади, стосувалось поновлення іконостасу та позолоти верхів місцевої церкви.

Лемешівська церква трьох святих: Григорія Богослова, Василя Великого та Йоанна Золотоустого (Трьохсвятська) належить до перлин українського бароко, хоча й з помітними елементами класицизму. Вона збудована “на могилі” чоловіка Григорія Наталею Розумихою, звісно за підтримки дітей – Олексія та Кирила Розумовських.

1914 р. на замовлення Російського археологічного товариства живопис церкви поновлював відомий український художник М. Бойчук. Він був присутній і на зібранні за головування Айналова. Можливо, що він також був одним з дійових осіб цієї події. На сьогодні церква не має позолоти і що золотив золотар, сказати важко. Однак важливим є апелювання звичайних селян до авторитету Айналова. З листа випливає, що сам він головував на зібранні і спрямовував його хід у вигідне для художників русло. За листом Айналов виявляв суто корпоративну етику і селяни сплатили досить значну суму за реставраційні роботи.

Наступний відомий випадок, коли доля приведе Айналова в Лемеші, буде в 1931 р., куди він прибуде за відрядженням від Всеукраїнського археологічного інституту для вивчення пам'яток історії і старовини¹¹². Природно, що в поле зору вченого потрапила і та сама церква.

Друга частина стосується політичних подій кінця осені 1917 р. А. Анфертьєва відмічала, що під час цієї вимушеної ізоляції в Козельці Айналов написав низку філософських есе, одне з яких називається “Ужас”¹¹³. Саме таку атмосферу передає і лист, особливо в частині, що написана дружиною – Надією Ростиславівною: “мы, т. е. Россия, с такой быстротой ка- тимся в бездну, что уже и размышлять не приходится”¹¹⁴, хоча сам Айналов оптимістичніший у своїх оцінках: “Хлеба у нас почти нет. Грозит отсут- ствие хлеба и даже голод. Но говорят, быть может, “все образумится”¹¹⁵.

¹¹² Анфертьева А.Н. Указ. соч., с. 286.

¹¹³ Там же, с. 260.

¹¹⁴ ІР НБУВ, ф. 264, № 46, арк. 4.

¹¹⁵ ІР НБУВ, ф. 264, № 46, арк. 3зв.

Лист зберігається в особовому фонді В. Лазурського (ф. 264) Інституту рукописів Національної бібліотеки ім. В. Вернадського. Подається мовою оригіналу, за сучасним російським правописом.

Айналови – Лазурським

Козелець – Одеса

Ноября 1917 г.

Козелец

Многоуважаемые

Наталья Михайловна и Владимир Федорович.

Я обещал написать Вам о моем выступлении на сходе крестьян в селе Лемешах¹¹⁶. Недели три тому назад это выступление состоялось, но я не мог своевременно Вам об этом написать, т[ак] к[ак] хворал, и, кроме того, у нас было много осенних забот.

В назначенный день сход состоялся в лемешевской школе¹¹⁷. На мне, как оказалось, вертелся и порядок дня, и, главное, доказательство того, что художники заслужили прибавку за свою работу. Присутствовало до ста крестьян, председательствовал Юрченко¹¹⁸, был батюшка, и, конечно, сидел тут-же [М. Л.] Бойчук¹¹⁹. Первому пришлось говорить мне. Я рассказал о том, как совершалась реставрация, во что бы она обошлась, если бы иконостас был отправлен в Москву, и, следовательно, в каком выигрыше оказался приход. Затем я рассказал им о том, что значит возобновить иконостас так, чтобы он из старого превратился в новый. Рассказал им, что значит золотить иконостас и возобновить иконы. Затем, я обратился к ним с таким словом: “Наконец, парафияне, подумайте, как будете Вы молитесь Богу перед иконостасом, если, как я слышал, идет молва, что

¹¹⁶ Нині Козелецького району, Чернігівської області. Мала Батьківщина останнього гетьмана Кирила Розумовського.

¹¹⁷ Лемешівська земська школа. Будинок її зведено в 1909–1910 роках на місці хати Григорія та Наталії Розумів, де народився останній український гетьман. Збудована на кошти Каміла Розумовського. Збереглася до нині.

¹¹⁸ Особа не встановлена.

¹¹⁹ Бойчук, Михайло Львович (1882–1937), український художник, лідер групи “бойчукістів”, представник “Розстріляного відродження”. Навчався у Віденській та Краківській академіях мистецтв. Після яких продовжив навчання у Мюнхенській академії та в Парижі. Член НТШ (1912) та УНТ (1917). На запрошення Російського археологічного товариства реставрував живопис у церкві в Лемешах Чернігівської губернії (1912–1914). Один з засновників Української академії мистецтв (1917), запропонував метод закріплення фресок у хрещальні Києво-Софійського собору (1919), відкрив фрески Успенського собору в Чернігові. З 1924 р. – професор Київського художнього інституту. Розстріляний більшовиками 13 липня 1937.

Вас обманули на золоте и на самой работе икон. Не будет Ваша молитва чистой и спокойной, а потому выберите от себя таких людей, которым Вы верите, пусть они со мною вместе осмотрят иконостас, а те, кто знает, где и как что сделано неправильно, пусть они сейчас нам об этом громогласно заявят, ничего не утаивая и не скрывая”. Все молчали. Зоилы не решались выступить. “Тогда, сказал я, я сам вам доложу, что знаю, но имени упоминать не буду, вы их знаете сами. Говорят, положено золото плохое. Здесь сидит золотильщик (он же и первый смутьян и сквалыга), пусть он расскажет при всех, как и чем он золотил”. Золотильщик стал вилять, но я его поставил на свое место, чтобы он говорил о деле, и он конечно, мог сказать только одну правду, что и рассеяло сомнения, т[ак] к[ак] тот-же человек, который распускал дурные слухи, теперь сказал правду, боясь проверки. “Затем, сказал я, идет слух, что на иконостасе иконы темные. Кто это говорил я знаю, но не скажу, пока он сам не отзовется”. Молчание. Я объяснил тогда, что иконы стали много светлее, чем были прежде, но они не написаны заново, а с них снята копоть и пыль, и иконы явились в том виде, как были при храмоздателе” (Качание головами на всех скамьях). “И еще говорите, что на иконах есть трещины. И это неверно. Есть щели между старыми досками и они замазаны, т[ак] к[ак] гвоздями их забивать нельзя”. Один крестьянин, самый зловерный, хотел было свести дело на неправильное употребление полотна, но я и его остановил к общему удовольствию тем, что наше дело идет не о полотне, а об иконостасе (общее кивание головами). Затем, я еще раз горячо просил не обидеть художников и ценить правду.

Дело окончилось тем, что художникам ассигновали 3 тысячи, а золотильщику 500 р. награды и для поддержки за их работу.

У нас в Козельце в эти тревожные дни пока тихо. Газеты нет уже третий день. Слухи самые смутные. Говорят, что в Киеве баррикады, проволочные заграждения на всех улицах, частая стрельба, есть жертвы, еврейские магазины будто бы разбиты. Говорят также, будто в Козелец шли большевики, но у деревни Семиполок, где стоят войска, были прогнаны обратно.

Хлеба у нас почти нет. Грозит отсутствие хлеба и даже голод. Но говорят, быть может, “все образумится”. Книги Ваши мы читаем. Скоро будем просить дозволения взять еще несколько книг, а взятые возвратить.

Мои новости исчерпаны. Пусть теперь пишет Надюша¹²⁰.

Остаюсь искренне уважающий *Д. Айналов*.

¹²⁰ Див. ком. № 72.

Милая Наталья Михайловна!

Моя вина, что письмо Дм[итрия] В[лассевича] все не отправлено, все ждала, что настроение у меня проясниться, но вижу, что это едва-ли будет, мы, т. е. Россия, с такой быстротой катимся в бездну, что уже и размышлять не приходится, что ни день, то газета несет сердечную боль, пишете, у Вас больше мужества и Вы светлей смотрите на происходящее. О своей личной жизни ничего не могу сказать, зимовка в Козельце не легка, очень здесь оторваны от привычных интересов, и душевный голод велик, но о хлебе насущном пока здесь заботы нет, живем письмами и ждем их как дорогих и любимых друзей, при первой возможности думаем удрать в Петроград, но это пожалуй останется мечтой. Очень благодарю Вашу милую, Душевную Маму, за теплую катонку, я ее еще не одевала, но в морозы буду пользоваться и сберегу в сохранности.

Здоровы ли Вы все и как живете?

Привет всему семейству, Вас целую и желаю всего хорошего.

Ваша уважающая Н. Айналова.

IP НБУВ, ф. 264, № 46, арк. 1–4зв, автограф

Підтримував Айналов тісні зв'язки з низкою українських діячів і протягом 1920-х рр. Серед його адресантів були видатний історик церкви І. Свенціцький, відомий археолог – дослідник Софії Київської І. Моргилевський, керівник Біографічної комісії М. Могилянський, співробітник Візантологічної комісії В. Барвінок, що саме тоді готував список публікацій Н. Кондакова. Збереглися листи В. Базилевича і М. Касперовича з Києва, М. Вайнштейна з Чернігова та К. Гриневича з Одеси. Особливий інтерес викликають листи О. Новицького, в яких, серед іншого, той пропонував Айналову в 1925 р. перейти в Київ на вакантну катедру загальної історії мистецтва, а також посаду директора Ханенківського музею¹²¹, що було цілком ймовірним, враховуючи наявність у Айналова публікації українською мовою у Київському науковому збірнику¹²², а також статті, спеціально присвяченої колекціям згаданого музею¹²³.

З цього часу зберігся лист В. Маслоva¹²⁴, в якому він просив вказати ілюстративний матеріал з давньоруських манускриптів для статті з риболовства в Київській Русі¹²⁵.

¹²¹ *Анфертьева А.Н.* Указ. соч., с. 307–308.

¹²² *Айналов Д.* Дві замітки до “Слова о полку Игоревѣ”., 92–97.

¹²³ *Ajnalov D.* Un fragment d'Évangélaire du VIe siècle de la Collection V. N. Chanenko / Traduit du russe par H. Grégoire // *Byzantion: Revue Internationale Des Études Byzantines*, 1924, t. I, p. 59–74.

¹²⁴ В публікації А. Анфертьєвої “К.И. Маслоva”.

¹²⁵ *Анфертьева А.Н.* Указ. соч., с. 309.

Василь Іванович Маслов (1885–1959) – український літературознавець, історик літератури, етнограф. Випускник Київського університету (1909). Протягом 1915–1920 рр. читав лекції з історії російської літератури в університеті св. Володимира. З 1930 р. В. Маслов став науковим співробітником ВУАН, працював у фольклорно-етнографічній комісії, а після реорганізації – в Інституті історії матеріальної культури ВУАН. З вересня 1937 р. – виконував обов’язки професора Київського педагогічного інституту, в якому був завідувачем кафедри Російської літератури, читав курси з історії російської літератури XVIII і XIX ст., окрім того вів спецкурси з історії українсько-російських культурних та літературних зв’язків другої половини XIX ст.

Д. Айналов з В. Масловим особисто, ймовірно, не був знайомий. Лист має суто діловий характер. Київський вчений звертався до ленинградського колеги:

Глубокоуважаемый Дмитрий Власьевич.

Решаюсь беспокоить Вас своей просьбой. Не найдете ли Вы возможным указать мне иллюстративный материал о рыболовстве, встречающийся в рукописных и печатных материалах по истории др[евне]русской литературы, а также в древнерусской иконографии. В наст[оящее] время я готовлю к печати статью на тему: “Техника рыболовства в Киевской Руси XI–XIII в.”... [В. Маслов]¹²⁶.

На жаль, Д. Айналов не зміг допомогти адресанту і лист лишається лише свідченням контактів вченого з українськими діячами. Та і саме дослідження В. Маслова не було опубліковано. Рукопис його статті зберігається в архіві III археологічного відділу Історичного музею в Москві.

Лист Айналова до Маслова зберігається в особовому фонді останнього в Інституті рукописів Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (ф. 243). Подається мовою оригіналу за сучасним російським правописом.

Д. Айналов – В. Маслову

Ленінград – Київ

1937 года

Ленинград, Фонтанка 34, кв. 21

Многоуважаемый Василий Иванович.

Я долго болел, и потому не мог Вам своевременно ответить.

¹²⁶ IP ЦНБУВ, ф. 243, № 804, арк. 1, чернетка.

В иллюстрациях русских рукописей XI–XIII вв. мне неизвестно материалов из области рыболовства, но вместе с тем кое-что можно найти в орнаментальных украшениях рукописей, для чего Вам надо просмотреть атлас В. В. Стасова “Славянский и восточный орнамент”¹²⁷, рукописи Киева, Новгорода и др[угих]¹²⁸, где мне помнится есть изображения невода, рыболова с рыбой и проч. Также, думаю, не лишне просмотреть рисунки к Киевской Псалтыри, изданной пока только в корректурных листах. За исключением знака Зодиака в виде двух рыб на удочке¹²⁹ в Изборнике Святослава 1070 года¹³⁰ я не знаю других изображений подобного или подходящего характера.

Если встречу что либо подходящее, то сообщу Вам откуда какие
Остаюсь уважающий Вас

Д. Айналов

ІР НБУВ, ф. 243, № 862, арк. 1–Ізв., автограф

---

¹²⁷ Стасов В.В. Славянский и восточный орнамент по рукописям древнего и нового времени. СПб., 1884–1887.

¹²⁸ Підкреслення, ймовірно, рукою В. Маслова.

¹²⁹ Підкреслення, ймовірно, рукою В. Маслова.

¹³⁰ Мається на увазі “Ізборник Святослава 1073 року” – одна з найвизначніших писемних пам’яток Русі. Список споряджений мініатюрами, в чому, на думку Айналова і може бути інтерес для Маслова. Зберігається в історичному музеї в Москві.